

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Octavian D. Tăcu".

OCTAVIAN D. ȚĂCU

O ISTORIE ILUSTRATĂ A ROMÂNIILOR DE LA EST DE PRUT

Ediție revăzută și adăugită

CUPRINS

INTRODUCERE	5
CAPITOLUL I	
ORIGINILE ȘI EVOLUTIA ROMÂNIILOR	
DE LA EST DE PRUT PÂNĂ LA 1791/1812	19
Români de la est de Prut și etnogeneza lor.....	21
De la migrații la formarea	
statelor medievale românești.....	29
Români de la est de Prut și românitatea	37
CAPITOLUL II	
PRIMA ANEXARE: ROMÂNII DE LA EST DE NISTRU	
ÎN CADRUL IMPERIULUI RUS (1791-1917)	53
Români din regiunea transnistreană până la 1791.....	54
Pacea de la Iași (1792) și instalarea Rusiei la Nistru.....	66
Români și noua organizare politică	70
CAPITOLUL III	
BASARABIA ÎN SECOLUL DE DOMINAȚIE ȚARISTĂ	
(1812-1917)	79
Războiul russo-turc din 1806-1812	
și problema Basarabiei în secolul al XIX-lea	80
Basarabia sub administrația rusă	85
Colonizări imperiale și noile realități demografice.....	93
Rusificare și deznaționalizare	116
Impactul modernizării și al urbanizării	119

Rezistență și continuitate românească	121
Administrația românească în sudul Basarabiei (1856-1878)	130
Pogromul evreiesc din 1903 și antisemitismul țarist în Basarabia.....	138
Revoluția rusă din 1905 și începuturile mișcării de renaștere națională în Basarabia	140
CAPITOLUL IV	
ROMÂNII DIN BASARABIA ȘI TRANSNISTRIA	
ÎN ACTUL MARII UNIRI DE LA 1918	148
Pregătirea Unirii: Sfatul Țării și proclamarea Republicii Democratice Moldovenești	149
Adunarea Națională Moldovenească de la Tiraspol	158
Insurecția bolșevică și intervenția armatelor române..	165
Realizarea Unirii Basarabiei cu România.....	169
CAPITOLUL V	
BASARABIA ÎN CADRUL	
ROMÂNIEI ÎNTREGITE (1918-1940)	182
Recunoașterea internațională	
a Unirii Basarabiei cu România	184
Actiunea subversivă sovietică și	
subminarea autorității românești în Basarabia	188
Tradiționalism și modernitate	
în Basarabia interbelică	196
Transformări administrative	199
Reforma electorală și democratizarea Basarabiei	203
Evoluția social-economică.....	206
Românizarea și „ofensiva culturală“	
în Basarabia.....	216
Basarabia în bătălia diplomatică	
româno-sovietică	226
Importanța perioadei interbelice	231

CAPITOLUL VI	
CONSTITUIREA RASSM ȘI A RSSM	233
„Moldovenismul“ și „moldovenii sovietici“.....	235
Apariția RASS Moldovenești.....	240
Români transnistreni între „moldovenizare“ și „românizare“.....	254
Teroarea și represiunile sovietice în Transnistria	266
Pactul Hitler-Stalin și ultimatumurile sovietice	268
Evacuarea administrației și armatei din Basarabia și ocupația sovietică	271
Crearea RSS Moldovenești.....	275
Regimul sovietic de ocupație în RSSM (1940–1941) ..	278
CAPITOLUL VII	
BASARABIA ÎN TIMPUL	
CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL.....	287
Războiul de eliberare a Basarabiei	290
Acțiunea distructivă sovietică.....	295
Reinstalarea administrației românești	297
Holocaustul în Basarabia	300
Operațiunea Iași-Chișinău și reocuparea Basarabiei..	303
CAPITOLUL VIII	
ADMINISTRAȚIA ROMÂNEASCĂ ÎN TRANSNISTRIA .	309
Organizarea administrației Transnistriei	311
Așezarea social-economică	313
Mișcarea de rezistență din Transnistria	317
Holocaustul din Transnistria.....	320
Recuperarea comunității românești	327
Sistemul educațional românesc. Cultura	330
Viața spirituală și religioasă.....	333
Sfârșitul administrației românești în Transnistria.....	336

CAPITOLUL IX	
O ISTORIE NECUNOSCUTĂ:	
PRIZONIERII ROMÂNI ÎN URSS	338
Constituirea și funcționarea sistemului de lagăre NKVD-MAI al URSS pentru prizonieri de război și cei internați	339
Prizonierii de război români în politicile sovietice	344
Prizonierii de război „moldoveni“: o istorie controversată	361
CAPITOLUL X	
REINSTAURAREA REGIMULUI SOVIETIC ÎN BASARABIA ȘI TRANSNISTRIA	368
Proiectul „Moldova Mare“ și noi preocupări teritoriale.....	371
Aspectul distructiv al terorii și represiunii	374
Efectele antiromânismului și ale românofobiei	383
Mișcarea de rezistență antisovietică	391
CAPITOLUL XI	
POLITICILE ETNOLINGVISTICE ȘI CULTURALE ÎN RSSM (RUSIFICARE ȘI SOVIETIZARE).....	405
Politicele lingvistice	405
Elitele modelului colonial	425
RSSM și „rezervația culturală“ sovietică	450
Instrumentalizarea politică a istoriei	471
Sistemul sovietic de ideologie, propagandă și cenzură instaurat în RSS Moldovenească.....	490
Școala și educația în RSSM. Ateizarea	506
Efectele „modernizării“: rusificare și sovietizare.....	522
Consecințe ale perioadei sovietice	544

REPUBLICA MOLDOVA: DE LA COMUNISM LA INTEGRARE EUROPEANĂ (1991-2020)	551
Mișcarea de renaștere națională și ieșirea din URSS... .	554
Independența Republicii Moldova	
și perspectivele Unirii	562
Războiul de la Nistru (1992)	
și „transnistrizarea“ Republicii Moldova	567
Reacționarismul neocomunist	
și „moldovenismul“ statalist în Republica Moldova ..	575
Veleități paneuropene: Alianțele pentru Democrație	
și Reforme și pentru Integrare Europeană.....	585
Simptomele statului eșuat	591
CAPITOLUL XIII	
ÎNTRÉ PANROMÂNISM ȘI EUROINTEGRARE: RELATIILE DINTRE CELE DOUĂ STATE ROMÂNEȘTI DUPĂ 1989/1991	597
Veleități panromânești și apariția rivalității	
moldo-române (1990-1998)	600
Prima perioadă de „pragmatism“ (1998-2000)	606
Recidiva neocomunistă și noi confruntări identitare ..	611
A doua perioadă „pragmatică“ (2005-2006)	
și perpetuarea antiromânismului	614
Normalizarea raporturilor moldo-române	
după 7 aprilie 2009.....	622
Colaborarea în domeniul educației și culturii.....	629
Cooperarea economică și comercială.....	636
Dinamica schimburilor comerciale dintre România	
și Republica Moldova.....	642
Chestiunea cetățeniei române și a consulatelor.....	645
Dosarul Mitropoliei Basarabiei.....	650

CAPITOLUL XIV

ROMÂNII DIN SPAȚIUL POSTSOVIETIC	658
Românii/moldovenii din Ucraina:	
deznaționalizare și continuitate	660
Despre deportări, dincolo de clișee	666
Moldovenii/românii în statisticile ruse actuale	671
Urme românești în Caucazul de Nord	672
Moldovenii/românii din Siberia:	
o tipologie a comunității din regiunea Irkutsk	674
Moldovenii/românii din ținutul Krasnoiarsk.....	680
Renaștere peste generații: moldovenii/românii	
din Novosibirsk și Tomsk	685
Comunitatea românească din Tiumen:	
de la deportări la goana după căstig.....	696
Moldovenii/românii din Kazahstan	700
Românii/moldovenii din Uzbekistan	706
Extensiuni românești la Marea Baltică:	
Lituania și Letonia	710
CONCLUZII.....	713
ABREVIERI	721
INDICE.....	723

studierii unor tematici puțin sau deloc cunoscute prin accesul larg la arhivele sovietice din Chișinău, mai ales la fondurile depozitelor speciale ale SIS (fostul KGB), ale Ministerului Afacerilor Interne, precum și ale Arhivei Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (arhiva fostului CC al PCM), dar și ale Arhivei Naționale și ale Procuraturii. În calitate de membru al Comisiei am beneficiat de accesul la multe dintre aceste dosare, care, prin intermediul cărții, vor deveni accesibile și cititorului.

Comisia a constatat ferm și univoc că regimul totalitar comunist a fost de la începutul și până la sfârșitul existenței sale un regim criminal, represiv, abuziv și inuman, lipsit de orice urmă de legitimitate. Ea a propus condamnarea oficială a regimului totalitar comunist din RASS Moldovenească și RSS Moldovenească drept unul care a comis acte de genocid și crime împotriva umanității prin teroare în masă, represiune politică, foamete organizată, deportări, violare a demnității umane și a drepturilor fundamentale ale omului.

Acste cerințe rămân și în continuare doar o aspirație a societății moldovenești, căci, în mod paradoxal și regretabil, traseul asumat de integrare europeană se realizează actualmente fără un proces profund de decomunizare.

CAPITOLUL I ORIGINILE ȘI EVOLUȚIA ROMÂNIILOR DE LA EST DE PRUT PÂNĂ LA 1792/1812

Istoria românilor de la est de Prut și de Nistru trebuie privită într-o legătură strânsă cu marile procese de constituire a poporului român. Prin urmare, ei au făcut parte de la începuturi din poporul român, iar identificarea lor tardivă drept moldoveni nu înseamnă că erau diferiți de restul românilor. Dacă în privința interfluviului Prut și Nistru lucrurile sunt în general clare, din păcate, în spațiul românesc, mai dăinuie stereotipul că românii de la est de Nistru până la Bug și dincolo de el, până la Nipru, fiindcă n-au făcut parte niciodată din entități statale sau administrative românești, au o istorie cumva separată de cea a românilor din România. Acest „abandon” este cu atât mai regretabil în condițiile când se știe că stabilirea geto-dacilor și a romanilor, adică a strămoșilor noștri, în acest spațiu este atestată timpuriu din punct de vedere arheologic și documentar, mult înaintea popoarelor care locuiesc actualmente aceste teritorii, iar de-a lungul mileniului întâi al erei noastre români s-au regăsit permanent dincolo de Nistru.

În epoca marilor migrații, la începuturile Euvlui Mediu, dar și mai târziu, această populație autohtonă a trebuit să lupte pentru suprviețuire cu numeroase triburi nomade venite din Asia, iar în perioada de apariție a statelor a fost angrenată în rivalitatea regională dintre turci, tătari, polonezi, lituanieni, iar mai târziu ruși. Cu toate acestea, domnii Țării Moldovei au continuat să-și exerceze influența asupra acestor teritorii, iar unul dintre ei, Duca Vodă, numit de otomani și hatman al Ucrainei de pe malul drept al Niprului, a unit administrativ pentru o anumită perioadă de timp teritoriile din stânga și din dreapta Nistrului¹. În plus, adesea se omite faptul că românii din stânga și din dreapta Nistrului au locuit de la 1812 până la 1918 într-un singur stat, Imperiul Rus, uneori chiar sub o unică administrație, cum a fost cazul guvernământului Podoliei la începutul secolului al XIX-lea. Între 1940–1941 și 1944–1990, românii de pe ambele maluri ale Nistrului au fost uniți într-o republică sovietică, iar orașul Chișinău a devenit capitală și pentru românii transnistreni. Asta fără a mai consemna faptul că și acum, deși într-un mod deformat, dar formal, românii de pe ambele maluri ale Nistrului sunt parte a celui de-al doilea stat românesc, Republica Moldova.

Prin urmare, dacă pentru românii din stânga Prutului istoria înstrăinării de restul neamului românesc începe cu anul 1812, pentru românii de dincolo de Nistru, procesele de deznaționalizare și rusificare, la care ulterior se vor adăuga cele de ucrainizare, pornesc

de pe la 1791–1793. Prezentarea istoriei românilor din acest spațiu vine să descoreze o pagină puțin cunoscută a existenței lor, aceștia nimerind doar episodic în centrul politicilor românești, cum a fost cazul administrației românești din Transnistria dintre 1941–1944.

Românii de la est de Prut și etnogeneza lor

Loc de manifestare a culturilor Cucuteni-Tripolie (mileniile VI–III î.Hr.), apoi Nouă și Salbatină (în etapa târzie a Epocii Bronzului), spațiul carpato-nistrean va cunoaște în secolele XII–XI î.Hr. o statuare a triburilor tracice. Deja în secolele VI–V î.Hr., tracii nordici, cunoscuți ca geto-daci, populau extins această regiune. De multe ori, în spațiul pruto-nistrean și dincolo de el, persistă mai multe întrebări legate de originea getilor și dacilor și de gradul lor de rudenie. Referindu-se la geti și la daci, vestitul istoric Strabon consemna faptul că getii sunt cei care se întind spre Pont și spre ambele maluri ale Dunării, iar dacii se află în partea opusă, spre Germania și spre izvoarele fluviului. Tot Strabon

Vas caracteristic culturii Cucuteni

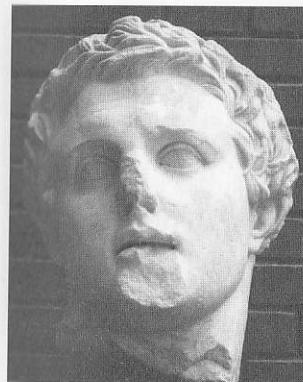
¹ Demir Dragnev (coord.), *O istorie a regiunii transnistrene: Din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Chișinău, 2007, p. 6

preciza că „dacii au aceeași limbă ca și getii“, fapt ce i-a determinat pe mai mulți istorici să folosească în raport cu aceștia denumirea de geto-daci sau daco-geti¹.

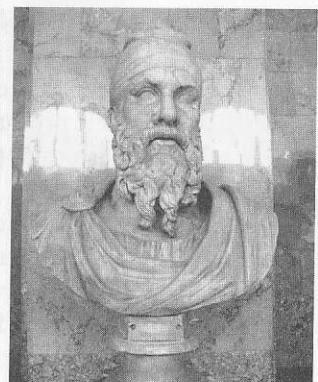
Pe de altă parte, în secolele VIII–VII î.Hr. negustorii din Grecia antică, în căutare de noi teritorii, vor ajunge în această regiune, pe care ulterior o vor coloniza. Grecii pun aici piatra de temelie a primului oraș – Tyras, care se afla la limanul Nistrului, Cetatea Albă de mai târziu. Colonia Tyras a fost fondată la sfârșitul secolului al IV-lea î.Hr. de emigranți din Milet și din alte polisuri ale Greciei. Tracii din zona Nistrului, unde se afla colonia, sunt numiți de Herodot *tirageți*. Aceștia vor avea o relație destul de strânsă cu grecii, numărul lor sporind constant în Tyras, în perioada de apogeu ajungând până la 20% din populația coloniei². Acest fapt este confirmat de prezența ceramicii și a caselor de locuit de origine tracică.

În același timp, tracii au fost influențați de triburile iranofone ale scitilor, care duceau o viață nomadă în regiunile vecine și care uneori se amestecau cu tracii, locuind în așezările lor sedentare.

Procesul consolidării tracilor septentrionali a condus la formarea etnosului geto-dacilor, care în secolele IV–III î.Hr. se extinde pe tot teritoriul din Balcani și până dincolo de Nistru. Scrierile autorilor greci, care sunt cele mai importante izvoare documentare ale perioadei, confirmă faptul că principala populație

Regele macedonean Lisimah

Regele geto-dac Burebista

sedentară din spațiul dintre Balcani, Nistru, Carpați și Marea Neagră în secolele I î.Hr.–I d.Hr. o constituau comunitățile getilor¹. Aceștia locuiau în dave (așezări fortificate), cât și în localități nefortificate. În spațiul dintre Nistru și Prut au fost descoperite 154 de astfel de așezări, inclusiv 40 de dave. În regiunea transnistreană sunt cunoscute dave în apropierea satelor Rașcov, Ecaterinovca, Ofatinți, Stroiești și mai multe așezări nefortificate lângă satul Speia².

Ocupația de bază a populației geto-dacice era agricultura și creșterea animalelor. Pământul era prelucrat cu plugul și săpăliga, iar cerealele erau recoltate cu seceră. Printre cele mai răspândite culturi erau grâul, ovăzul, meiul, păstăioasele, dar se cultiva și cânepă. Geto-dacii țineau tradițional pe lângă casă vaci, oi, cai

¹ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), *Marea istorie ilustrată a României și a Republicii Moldova*, București, Chișinău, Cluj, Iași, 2018, p. 29

² Demir Dragnev (coord.), *op. cit.*, p. 15

¹ Anatol Petrențu (coord.), *O istorie a Basarabiei*, Chișinău, 2015, p. 46

² Demir Dragnev (coord.), *op. cit.*, p. 16

și porci. Pentru aratul pământului și tracțiune erau folosiți boi și cai. Geto-dacii practicau și negoțul, menținând relații comerciale cu Tyrasul și cu alte orașe grecești, principalele produse fiind cerealele și animalele, în schimbul cărora obțineau vin, ulei de măslini, bijuterii și armament.

Pentru a face față pericoletelor externe, geto-daci se uneau de obicei în uniuni de triburi, care nu erau durabile, existența acestora fiind determinată de înlăturarea pericoletelor imediate sau de personalitatea căpeleniei, a cărei dispariție ducea la destrămarea uniunii. Uniunile tribale geto-dacice erau cunoscute de Alexandru Macedon (secolul IV î.Hr.), care a fost nevoie să le înfrunte înaintea campaniei orientale. Uniunea condusă de Dromichaites (secolul III î.Hr.) a purtat războaie cu regele macedonean Lisimah.

Deosebit de influentă și de puternică a fost perioada domniei lui Burebista (anii 87–44 î.Hr.), când prin unirea geto-dacilor s-au pus bazele unui stat, cu o armată de circa 200 000 de luptători. Burebista și-a extins influența pe un spațiu vast – de la cursul mijlociu al Dunării până la Bug, sub controlul său aflându-se cetățile grecești Tyras, Olbia (la gurile Niprului) și alte colonii din nordul Mării Negre. După asasinarea sa, statul s-a destramat în mai multe regate.

La sfârșitul secolului I î.Hr. și începutul secolului I d.Hr. Imperiul Roman și-a extins cuceririle până în apropierea cursului inferior al Dunării, moment în care încep relațiile de ostilitate dintre geto-daci și romani. Apogeuui acestei rivalități este atins în perioada împăraților Domițian și Traian, care l-au înfruntat pe

Împăratul roman Traian

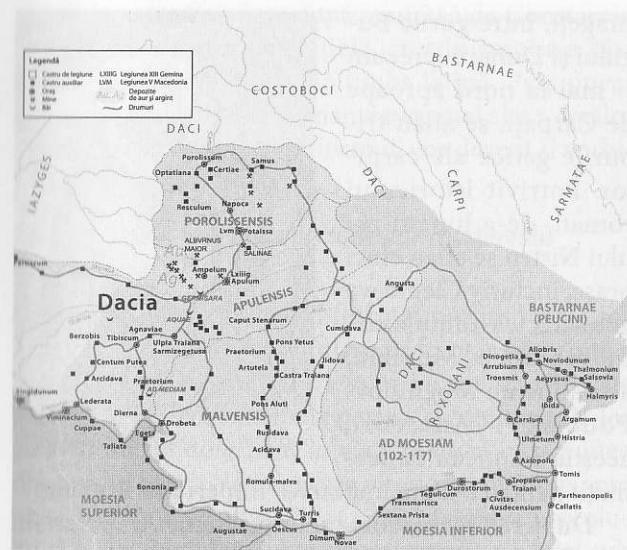
Regele dac Decebal

Decebal, regele statului geto-dac. Acesta îl va învinge pe Domițian, nevoie în anul 89 d.Hr. să încheie pace cu dacii și să le plătească tribut¹. La scurt timp, în urma războaielor daco-romane (anii 101–102 și 105–106) împăratul Traian îl va înfrângă pe Decebal, reușind să cucerească teritoriul statului dac. Acesta a devenit provincia romană Dacia, în care au intrat teritoriile actuale ale Transilvaniei, Banatului, Olteniei și vestului Munteniei. O altă parte a teritoriului dacic (restul Munteniei și sudul Moldovei istorice) a fost inclusă în provincia romană Moesia, din care făcea parte și teritoriul actual al Dobrogei. În sfârșit, o mare parte a teritoriului locuit actualmente de români (Crișana, Maramureș, nordul și estul Moldovei, inclusiv teritorii de dincolo de Nistru) a rămas în stăpânirea dacilor liberi, dar și acolo sunt atestate numeroase prezențe ale influenței romane.

¹ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), *op. cit.*, p. 58

Din acest moment pornește etnogeneza poporului român, care se va finaliza către secolele VIII-IX, incluzând evident populația de la est de Prut și de Nistru. Românii s-au format, în esență, din geto-daci și romani, la care ulterior se va adăuga o anumită componentă slavă. După acest tipar al intercalării cuceritorilor romani cu populația locală, la care s-au adăugat influențe barbare (migratoare) mai târzii, s-au format majoritatea popoarelor romanice: francezii, spaniolii și portughezii. În cazul românilor, acest proces a cunoscut mai multe etape. Inițial, prezența administrației civile și militare romane în teritoriul dacilor, gradul înalt al evoluției social-economice și culturale a Imperiului Roman au influențat puternic procesul de dezvoltare a populației autohtone, incluzând-o în circuitul vieții economice, sociale și politice a provinciilor romane. Populația locală a fost atrasă spre conviețuire și conlucrare: era mobilizată în armată; locuia în orașe care căpătau treptat aspectul obișnuit al urbelor romane provinciale; justiția, religia și școala acționau de asemenea ca factori unificatori; limba de comunicare devinea limba latină, asumată odată cu alte forme ale culturii și civilizației romane. Altfel spus, avea loc un proces latent de romanizare, care a însemnat transformarea vechii țări și a lumii geto-dacice după chipul și asemănarea Romei, adică după modelul civilizațional roman¹.

Cultura și limba românilor au influențat puternic pe dacii liberi, precum și alte triburi care locuiau în

Dacia romană

acea perioadă în spațiul nord-pontic. Un rol deosebit în acest proces l-au jucat cetățile de pază ale românilor, construite în adâncul teritoriului geto-dac (urmările unei astfel de cetăți se află lângă satul Sobari, Soroca)¹. La romanizarea acestor teritorii au contribuit și legăturile comerciale, populația fugară din și către provinciile romane, religia creștină etc.

Istoricii romani Strabon și Plinius cel Bătrân constatau la începutul secolului I d.Hr. (la fel ca Herodot anterior) că pe ambele maluri ale Nistrului locuiau tirageții, adică getii de pe malurile râului Tyras (Nistru). Un secol mai târziu, Ptolomeu ne arată că alături de

¹ Ioan-Aurel Pop, *Istoria românilor*, București-Chișinău, 2010, p. 30

¹ Demir Dragnev (coord.), *op. cit.*, p. 18

tirageți, între gurile Burigului și Dunării, precum și mai la nord aproape de Carpați, se aflau triburile getice ale carpilor. Potrivit istoricului roman, de-a lungul râului Nistru se aflau cinci orașe, inclusiv Clepidava geto-dacică (amplasată în regiunea Movilău, actualmente Moghiliow-Podolsk)¹. Adeseori, aceștia se uneau cu sarmatii pentru a lupta împotriva Imperiului Roman.

După retragerea romanilor pe vremea împăratului Aurelian (între 271 și 274), spațiul de la est de Prut se va afla sub influența culturii Santana de Mureș (Cernahov), urmare a interacțiunii îndelungate a geto-dacilor cu triburile germanice ale goților și a contribuției importante a civilizației antice, în primul rând a celei romane. Monumente și vestigii ale acestei culturi se găsesc pe ambele maluri ale râului Nistru, deși densitatea acestora în spațiul dintre Prut și Nistru este de trei ori mai mare decât a celor localizate în stânga Nistrului.

Romanitatea s-a răspândit mereu, timp de câteva secole, din nucleul Daciei romane, spre vest, nord, dar mai ales spre estul teritoriilor locuite actualmente de români. În acest proces un rol important l-a jucat

Împăratul Constantin cel Mare

creștinismul, oficializat după anul 313 de Constantin cel Mare. Într-o etapă inițială, creștinismul s-a răspândit printre geto-daci în limba latină. Prin opera de creștinare s-a întărit romanizarea, mai ales a dacilor liberi, care, odată cu creștinismul, vor deveni și vorbitori ai limbii latine¹.

De la migrații la formarea statelor medievale românești

Epoca marilor migrații a influențat profund viața românilor din acest spațiu. Într-o prezentare succintă a acestor valuri de migratori, vom începe cu triburile gotice, care în cea mai mare parte a secolului al IV-lea au avut un rol dominant în viața politică în regiunea din nordul Mării Negre și care ulterior s-au retras spre vest. Începând cu anul 376 și până la mijlocul secolului al V-lea, populația geto-daco-romană s-a aflat sub dominația hunilor, care au schimbat radical raportul de forțe în regiune și în teritoriile învecinate. Aceștora le-au succedat gepizii care, către sfârșitul secolului al V-lea, vor prelua fostul teritoriu hunic de la est de Dunăre, colonizând și zonele mai joase din vestul României actuale, situate la nord de râul Mureș. Au urmat triburile avarilor care, la sfârșitul secolului al VI-lea, vor crea hanatul lor în Câmpia Panonică (Caganatul Avar). După avari în mărturiile timpului (Plinius cel Bătrân, Cornelius Tacitus) urmează slavii care figurau sub diferite nume.

În procesul migrațiilor barbare, modul de viață al geto-dacilor romanizați a fost incontestabil influențat

¹ Ioan-Aurel Pop, *Istoria românilor*, p. 38